

RECENZE A REFERÁTY

Ondrej Pavlík

MRAVNÁ VÝCHOVA V SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

Bratislava, SPN 1983, 496 s.

Otázky mravnej výchovy v socialistickej spoločnosti sú v popredí záujmu nielen u pedagógov-teoretikov, ale aj učiteľov v praxi, ktorí pôsobia na všetkých školských stupňoch, interesujú rovnako aj marxistických filozofov, psychológov, sociológov a politických pracovníkov. Ich teoretickému rozpracovaniu sa venuje stále väčšia pozornosť, najmä v sovietskej pedagogike. V československej marxistickej pedagogike sa zameralo na ich skúmanie v posledných dvoch desaťročiach niekoľko ľudí, medzi ktorými patrí popredné miesto nášmu výnamnému pedagógovi, akademikovi Ondrejovi Pavlíkovi, DrSc., profesorovi Katedry pedagogiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. On už dávnejšie pristúpil k napísaniu veľmi potrebnej knihy, ktorá systematicky spracovala problematiku mravnej výchovy. Dielo *Mravná výchova I* vyšlo práve pred dvadsiatimi rokmi a rýchlo sa minulo. Naša pedagogická verejnosť volala dlhší čas po jeho novom vydaní. Stalo sa tak až teraz, po dvoch deceniách od prvého vydania.

Akademik Ondrej Pavlík vydal rozsiahly spis *Mravná výchova v socialistickej spoločnosti*, ktorý obsahuje nielen skrátenú časť *Mravnej výchovy I* z r. 1963, ale aj jeho prednášky a články o prvom empirickom pedagogicko-sociologickom výskume mravných kvalít slovenskej mládeže, ktorý uskutočnil v polovici šesťdesiatych rokov Výskumný ústav pedagogický v Bratislave, ako i práce zo

sedemdesiatych rokov, v ktorých sa venuje aktuálnym otázkam mravnej výchovy v našej socialistickej spoločnosti.

Kniha Ondreja Pavlíka je originálne vedecké dielo, v ktorom autor predkladá pedagogickej a širšej verejnosti syntézu poznatkov o mravnej výchove v socialistickej spoločnosti. Podáva v ňom nielen systém socialistickej mravnej výchovy, ale aj uvažuje o aktuálnych otázkach mravnej výchovy, spájajúc ich s významnými politickými udalosťami v ČSSR, najmä so zjazdami a uzneseniami KSČ a úlohami vyplývajúcimi pre pedagogickú teóriu a prax z ich rokovania. V úzkej súvislosti s tým venuje veľkú pozornosť aj rokovaniu sovietskych komunistov, zjazdom KSSZ a stranickým uzneseniam, ako i štátnym dokumentom, a osobitne sovietskej pedagogickej teórii.

V posudzovanom diele autor využíva aj poznatky z iných, pomocných a príbuzných vied a organicky ich doňho začleňuje (napr. z marxistickej filozofie, etiky, psychológie a vedeckého komunizmu). Týmto činom je spis koncipovaný na širokom vedeckom základe a nie je zameraný len úzko pedagogicky.

Práca akad. Ondreja Pavlíka *Mravná výchova v socialistickej spoločnosti* je významným prínosom nielen pre pedagogickú teóriu, ale i pre pedagogickú prax. Prináša množstvo podnetov pre pedagógov, ktorí pôsobia na katedrách pedagogiky vysokých škôl a v pedagogic-

kých ústavoch. Z nich môžu čerpať námety pre svoju vedecko-výskumnú prácu, pri serióznom rozpracúvaní jednotlivých problémov mravnej výchovy. Pre učiteľov a vychovávateľov znamená dôležitú pomoc pri uskutočňovaní veľkých, náročných úloh komunistickej výchovy, najmä v oblasti mravnej výchovy. Pre študentov, ktorí sa pripravujú na učiteľstvo v základných a stredných školách, bude slúžiť ako učebnica, resp. študijná literatúra.

Posudzované dielo akad. Ondreja Pavlíka má okrem úvodu dve časti. Prvú autor nazval „*Miesto, cieľ a obsah mravnej výchovy*“ a má deväť kapitol. V prvej kapitole píše o mieste mravnej výchovy v socialistickej spoločnosti, v druhej o vymedzení socialistickej mravnej výchovy, o typoch mravnej výchovy, v tretej o etike ako prameni mravnej výchovy, o materialistickom vysvetľovaní mravnosti. Štvrtú kapitolu venoval cieľu a obsahu socialistickej mravnej výchovy, zložkám mravnej výchovy. Piata kapitola sa zaoberá výchovou k vedeckému svetonázoru, politickej uvedomelosti a oddanosti revolučnému socializmu a komunizmu a ateistickou výchovou. Výchova ku kolektivismu tvorí šiestu kapitolu. Autor v nej venuje značnú pozornosť názorom A. S. Makarenka a N. K. Krupskej o kolektivistickému výchove. Rozsiahla siedma kapitola skúma výchovu socialistického vzťahu k práci a spoločenskému vlastníctvu. Osobitná pozornosť v nej sa sústreďuje na otázky práce a mravnosti, triednej spoločnosti a mravnosti socialistickej a komunistickej pracovnej morálky, socialistického súťaženia, vedecko-technickej revolúcie a pracovnej morálky a práci vo výchove. Osmá kapitola sa zameriava na otázky výchovy socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu. Autor v nej venuje veľkú pozornosť internacionalizmu a výchove, socialistickému vlastenectvu, obsahu vlasteneckej výchovy, výchovy lásky k Sovietskemu zväzu a socialistickému humanizmu. Výchova mravných vlastností osobného života tvorí obsah deviatej kapitoly. Tu sa píše o individuálnej morálke a etike, o klasifikácii mravných vlastností osobného života, o vzťahu mravnosti a vôle, rozumu, o výchovnom voluntarizme, o výchovnom intelektualizme, o mravnosti a citoch, pudoch, inštinktoch, o freudizme a typoch

nervovej činnosti, temperamente a mravnosti. Autor nezabúda ani na výchovu návykov a zvykov, na výchovu slušnosti, disciplinovanosti, vytrvalosti, čestnosti, statočnosti, spravodlivosti, ľudskosti, samostatnosti a mravných vlastností pohľavného, manželského a rodinného života. Pri poslednom probléme právom venuje veľa miesta výchove hanblivosti, cudnosti, vývoju manželstva, rodiny a ďalším otázkam, ktoré sa, žiaľ, v socialistickej mravnej výchove ešte zanedbávajú, niekedy priamo podceňujú. Prirodzene musel sa viac venovať i otázkam socialistickej teórie a praxe pohlavnej výchovy a Makarenkovým názorom na pohľavnú výchovu.

Akademik Ondrej Pavlík nazval druhú časť recenzovaného diela „*O výskume a aktuálnych otázkach mravnej výchovy*“. Má šesť kapitol. V prvej píše o mravnej výchove v školách, o dialektickom prístupe k mravnej výchove, v druhej o výskume mravných kvalít mládeže, o inventári mravných vlastností. Tretiu kapitolu pomenoval „*Z výskumu mravných kvalít slovenskej mládeže*“ a hovorí v nej o výsledkoch, ktoré získal pri vedeckom výskume v polovici šesťdesiatych rokov. Tieto sú pozoruhodné, signalizujú vážne problémy, ktoré sa vyskytli v mravnej výchove našej mládeže, a nedostatky, ktoré treba systematickou a trpezlivou výchovnou prácou odstraňovať. V štvrtej kapitole sa autor zamýšľa nad otázkami mravnej výchovy vo svetle súčasnej vedecko-technickej revolúcie a v piatej nad problémami komunistickej výchovy z aspektu perspektívneho rozvoja výchovno-vzdelávacej sústavy v ČSSR. V poslednej šiestej kapitole druhej časti recenzovaného diela sa akad. Pavlík zaoberá viacerými aktuálnymi otázkami mravnej výchovy. Píše o komplexnom prístupe k otázkam výchovy, o mravnej výchove v ZSSR, o pozornosti voči A. S. Makarencovi, o význame Suchomlinského pre mravnú výchovu, o Brežnevovom významu pre výchovu, o nových prístupoch k mravnej výchove v kapitalistických krajinách, o príčinách zvýšeného záujmu o mravnú výchovu a na koniec o teórii a praxi v mravnej výchove.

Kniha akademika Ondreja Pavlíka *Mravná výchova* v socialistickej spoločnosti je na vysokej vedeckej úrovni, je na-

písaná zo stanoviska marxizmu-leninizmu. Preniká ju princíp komunistickej straníckosti, oddanosti Komunistickej strane Československa, vernosti Československej socialistickej republike, nášmu priateľovi a spojencovi ZSSR a vedúcej sile sovietskej spoločnosti — Komunistickej strane Sovietskeho zväzu. Súčasne je dielom, v ktorom sa nekompromisne kritizujú buržoázna pedagogika, buržoázna výchova a vôbec buržoázna ideológia. Z neho poznáme prednosti komunistickej výchovy pred buržoáznou výchovou. Pavlíkova kniha má bohatý zoznam literatúry, menný a vecný register.

Záverom akcentujeme, že spis akademika Ondreja Pavlíka *Mravná výchova v socialistickej spoločnosti* je veľmi

hodnotným prínosom do socialistickej pedagogiky. Vyplňuje značnú medzeru, ktorú máme stále najmä v literatúre z mravnej výchovy. Vyslovujeme presvedčenie, že ho budú s veľkým interesom čítať a študovať nielen pedagógovia-teoretici, ale najmä učitelia, vychovávatelia, kandidáti učiteľstva, poslucháči odboru pedagogika na katedrách pedagogiky filozofických a pedagogických fakult, ako aj rodičia. Bude nepostrádateľnou a vyhľadávanou knihou aj medzi kultúrno-politickými pracovníkmi a ďalšími záujemcami o problematiku mravnej výchovy nielen na Slovensku, ale aj v Českej socialistickej republike. Treba len ľutovať, že kniha vyšla v malom náklade (1650 kusov!).

Jozef Mátej

GUSTÁV HUSÁK O KULTÚRE *Bratislava 1983, 193 s.*

Pri príležitosti 70. narodenín generálneho tajomníka ÚV KSC, prezidenta Československej socialistickej republiky s. Gustáva Husáka vyšla začiatkom januára 1983 v Bratislave pod horeuvedeným názvom významná a zaujímavá publikácia, ktorú vydala Fakulta Vysokej školy politickej ÚV KSC v Bratislave a Výzkumný ústav kultúry v Bratislave. Jej zostavovateľmi sú poprední československí vedeckí kultúrni a pedagogickí pracovníci Ľubor Čunderlík a Pavol Paška.

Ide o veľmi hodnotnú publikáciu, ktorá obsahuje príspevky, články, vystúpenia, prejavy i teoretické analýzy a návody G. Husáka k rôznym otázkam mládežníckeho, študentského, spoločenského i verejného a kultúrneho života, ktoré uverejňoval od začiatku svojej revolučnej a publicistickej činnosti, či už ako funkcionár Československého komsomolu, alebo ako mladý člen Komunistickej strany Československa v časopise DAV, neskôr v Novom slove, Pravde, Rudom práve a i. Jeho príspevky o kultúre sú chronologicky zoradené od začiatku tridsiatych rokov až po našu bezprostrednú súčasnosť — po jeho vystúpenie na XVI. zjazde KSČ r. 1981.

Zostavovatelia tejto cennej knihy vychádzali zo života a mnohostrannej tvoriv-

vej práce s. Gustáva Husáka ako zápalitého revolucionára a neúnavného bojovníka za víťazstvo socializmu, pokroku a mieru. Hneď v úvode vyzdvihujú veľmi pozitívnu črtu nášho generálneho tajomníka ÚV KSC a prezidenta ČSSR, keď píše, že „niet jediného spoločenského úseku, jednej dôležitej etapy našich novodobých dejín, ku ktorej by súdruh G. Husák nezaujal svoj zásadný revolučný postoj, postoj komunistu, oddaného socialistického vlastenca a internacionalistu.“

Takýto zásadný revolučný postoj, postoj komunistu a vlastenca, vzťahuje sa aj na oblasť kultúry a formovania socialistického človeka. Presvedčivým svedectvom toho sú mnohé vystúpenia, prejavy a články venované otázkam kultúry a umenia, vedy a techniky, školstva a osvety, úlohám inteligencie, životu a perspektívam mládeže, ako aj ďalším celospoločenským ideovým problémom, ktorých nebolo málo a ktoré prichodilo Komunistickej strane Československa a s ňou späť progresívnej revolučnej inteligencii riešiť a prekonávať. Významný podiel na úspešnej práci v tejto citlivej oblasti, ktorú predstavuje rezort kultúry, má aj s. Gustáv Husák. Výber jeho statí, článkov, prejavov a vystúpení o kultúre, ktoré recenzovaná publikácia obsahuje v historickom slede v značne širokom zá-

bere, to náležite dokumentuje, k významu práce prispela i vhodne volená štruktúra jej zostavovateľmi, rozčlenená do troch kapitol.

V prvej kapitole, nazvanej *Z bojov o dnešok*, je obsiahnutý výber článkov, statí a prejavov G. Husáka venovaných kultúre a kultúrnej politike v časovom rozpätí od roku 1934 po rok 1948. Nášho čitateľa zaujme nielen článok v nej uverejnený pod názvom *S kým...?* (pseudonym Ivan Kola), v ktorom G. Husák brojí proti návrhu pražského rektora, aby študentstvo nosilo uniformy ako jeden stav bez rozdielu. „Zuniformovať sa dá povrch, šaty, ale nedá sa duch, myšlienky, presvedčenie. Tie vyplývajú z nerovností sociálnych a hospodárskych.“ Podobný zásadný triedny prístup s. G. Husáka vidieť aj z ďalších príspevkov, ako napríklad *O kultúre a politike*, *Kultúrny program dvojročnice*, *Ľud — nositeľ pokrokových tradícií*, *Úlohy slovenskej inteligencie*, *Bašta mieru a nádej ľudstva*, *Komunisti vedú k rozkvetu našu dedinu atď.* Je to výber príspevkov o kultúre od vystúpení v komunistickej študentskej hnutí, v Slovenskom národnom povstaní a v boji proti reakcii až po obdobie povojnovej výstavby Slovenska, po Víťazný február 1948, ktoré sa aj dnes, po určitom odstupe rokov, čítajú s pôžitkom.

V druhej kapitole, nazvanej *Za princípnosť socialistickej kultúry*, nájdeme niekoľko príspevkov, v ktorých sa s. G. Husák vracia do našej staršej i novej histórie, ako napríklad *Revolučná generácia*, *Spomienky okolo DAV-u. a. i.*

V tejto kapitole sú obsiahnuté nielen príspevky uverejnené v *Rudom práve*, v *Novom slove*, *Pravde*, ale aj vystúpenia s. G. Husáka na plenárnych zasadnutiach ÚV KSČ k otázkam kultúry a kultúrnej politiky KSČ, k jej socialistickému obsahu a jej sprístupneniu širokým masám pracujúcich. V tomto smere chceme upozorniť na také príspevky, ako sú napríklad *Zápas o upevnenie straníckej kultúrnej politiky*, *Poslanie angažovanej publicistiky*, *Socialistická inteligencia*, *Spätosť kultúry so socialistickou výstavbou*, *Zápas o socialistickú výchovu mladej generácie*, *Proti deformáciám v kultúre*, *Úlohy v ideologickej oblasti a ďalšie*. Sú z obdobia upevňovania nášho ľudovo-demokratického zriadenia v etape budovania so-

cialistickej spoločnosti, z boja proti následkom krízového vývoja v strane a spoločnosti v rokoch 1968—1969, ako i apel na náš ideologický a kultúrny front a jeho pomoc v konsolidačnom procese. Ide tu o veľmi fundované zásadné články, ktorými s. G. Husák významne prispel k ozdraveniu situácie u nás a na kultúrnom úseku a načrtnol východiská kultúry v nastávajúcej etape.

Tretia, záverečná kapitola pod názvom *Kultúra a budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti* je najrozsiahlejšia. Obsahuje príspevky s. G. Husáka uverejnené v tlači, ale aj referáty a správy na jednotlivých zjazdoch Komunistickej strany Československa i Komunistickej strany Slovenska, na plenárnych zasadnutiach ÚV KSČ, na zjazdoch umeleckých zväzov a pod. v období od nástupu konsolidačného procesu v strane a spoločnosti až po súčasnosť. Prevažná časť príspevkov sa dotýka poslania a úloh socialistickej kultúry v podmienkach budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, ktoré G. Husák naznačil veľmi jednoznačne a zásadovo v duchu politiky KSČ.

Naším čitateľom z jeho výberu ponúkame také články, ako napríklad *Po prekonaní krízy k novým úlohám socialistickej kultúry*, *Kultúra, súčasť socialistických premien*, *Poslanie tvorivých zväzov*, *Rastúce úlohy ideologickej práce*, *XV. zjazd KSČ o úlohách kultúry a výchovy*, *Z listu Ústredného výboru Kultúrneho zväzu maďarských pracujúcich v ČSSR*, *Umelci so stranou a ľuďom*, *Do novej etapy kultúrneho rozvoja po XVI. zjazde KSČ* a niektoré ďalšie. Všetky sú veľmi konkrétne a poučné. Umožňujú nám pochopiť úlohu a význam kultúry a umenia v našom živote. Napríklad v článku *Do novej etapy kultúrneho rozvoja po XVI. zjazde KSČ* okrem iného čítame: „Neoceniteľnú úlohu v našom živote má kultúra a umenie. Socialistická revolúcia široko sprístupnila kultúrne a umelecké hodnoty pracujúcim a pre rozvoj kultúry a umenia utvorila nové, nebývalé priaznivé podmienky... Vo svojej kultúrnej politike sa KSČ usiluje o sústavný rast spoločenskej úlohy umenia... Podporujeme a budeme i naďalej podporovať umeleckú tvorbu preniknutú komunisticou straníckosťou, ktorá bojuje za socialistickú morálku, zobrazuje človeka našich dní v jeho pracov-

nom úsilí a vychováva ho v duchu vlastenectva a internacionalizmu... Každý umelec, ktorý sa usiluje pravdivo zobrazíť mnohostranný život našich ľudí, všetko nové, čo sa v ňom rodí, ktorý čestne dáva svoje schopnosti do služieb socializmu, bude mať našu podporu na rozvíjanie a uplatnenie svojho talentu. Nemôžeme však tolerovať nič, čo socialistickému umeniu a spoločnosti škodí, čo je v rozpore s ideálmi socialistického humanizmu.“ To sú jasné slová o poslaní a úlohách kultúry a umenia, ktoré G. Husák predniesol z tribúny XVI. zjazdu KSČ.

Zostavovatelia recenzovanej publikácie o vystúpeniach, prejavoch a článkoch Gustáva Husáka venovaných kultúre a umeniu ako veľmi zodpovednému a citlivému úseku ideologickej práce strany, urobili veľmi záslužný a užitočný čin, keď v peknej knižnej podobe sprístupnili bohatosť jeho myšlienok z oblasti kultúry a formovania nového socialistického človeka. Sme presvedčení, že široká československá kultúrna verejnosť uvíta jej vydanie ako zdroj poznania i podnetov pre uskutočňovanie súčasných úloh socialistickej kultúrnej revolúcie. *Jozef Ďuriš*

Vladimír Štverák
STRUČNÉ DĚJINY PEDAGOGIKY
Praha, SPN 1983, 382 s.

Veľký záujem o štúdium dejín pedagogiky v posledných rokoch nútil československých historikov pedagogiky napísať učebnice, resp. príručky, z ktorých by študovali tisíce záujemcov, najmä poslucháči vysokých škôl pripravujúcich učiteľov. Po „Dějínách pedagogiky“ od Josefa Váňu a kol. (prvýkrát vyšli v českom vydání v SPN v Prahe r. 1955 a o rok neskôr aj v slovenskom preklade), „Dejinách české a slovenské pedagogiky“ od Jozefa Máteja a kol. (Bratislava, SPN 1976) a „Dejinách školstva a pedagogiky“ od Tomáša Srogoňa a kol. (Bratislava, SPN 1981), ktoré sa rýchlo minuli z našich kníhkupectiev, vyšla nedávno vysokoškolská príručka od Vladimíra Štveráka, CSc., „Stručné dějiny pedagogiky“.

Doc. dr. Vladimír Štverák, CSc., je známym našej pedagogickej verejnosti najmä svojimi prácami o A. Diesterwegovi, J. B. Basedowovi, K. Zetkinovej a F. Fröbelovi. To znamená, že jeho doterajšia vedecká orientácia sa zameriava predovšetkým na dejiny pokrokovej nemeckej pedagogiky. V recenzovanej knihe sa však predstavuje ako znalec dejín pedagogiky so širokým záberom, ktorý pozná vývin pedagogického myslenia vo svete i v českých krajinách od najstarších dôb po súčasnosť.

Autor v predhovore píše, že „Stručné dějiny pedagogiky jsou určeny především pro studenty vysokých škol připravujících

učitele. Mohou však jako základní příručka být užívány i širším okruhem zájemců o studium dějin pedagogiky“ (s. 9). Pri spracovaní tohoto diela sa autor opieral najmä o Dějiny pedagogiky od J. Váňu a kol. (1963), Dějiny pedagogiky od J. N. Medynského (1953) a Dějiny pedagogiky od N. A. Konstantinova — J. N. Medynského — M. F. Šabajevoj (1959).

Recenzovaná kniha má pätnásť kapitol. Prvá je úvod, v ktorom autor definuje dejiny pedagogiky, píše o ich úlohách, o metodologickom základe, o metódach vedeckého výskumu a o vývine dejín pedagogiky ako vedy. Táto časť, ako aj ďalšie kapitoly, je vybavená bohatým poznámkovým aparátom, v ktorom sa uvádza literatúra k prebraným problémom, takže študujúci s väčším záujmom o dejiny pedagogiky môže si prehĺbiť svoje štúdium.

V druhej kapitole sa krátko hovorí o výchove v prvotnepospolnej spoločnosti. Tretiu kapitolu nazval autor „Výchova a vzdělání v otrokářské společnosti“. V nej píše o prvých školách v krajinách starého Východu, o výchove a vzdelaní v starom Grécku, o výchove v Sparte a Aténach, o názoroch starogréckych mysliteľov na výchovu, o osvete a škole v období helenizmu, o výchove a vzdelaní v starom Ríme a o úpadku výchovy a vzdelania v období rozkladu otrokárskej spoločnosti.

Štvrtá kapitola sa zaoberá vývinom výchovy a vzdelania vo feudálnej spoloč-

nosti. Osobitná pozornosť sa venuje vzniku cirkevných škôl, vplyvu Byzantska na výchovu u nás, výchove svetských feudálov a ľudových mäs, vplyvu scholastiky na stredovekú vzdelanosť, stredovekým univerzitám, vplyvu reformácie na výchovu a vzdelanie v Čechách a mestským (partikulárnym) školám a ich organizácii.

V piatej kapitole autor píše o začiatkoch a rozvoji výchovných teórií od konca 14. až do 17. storočia. V nej skúma význam renesancie pre rozvoj vied, literatúry a umenia, renesančnú, reformačnú a protireformačnú pedagogiku, protestantské školstvo v Čechách a rozvoj realizmu v európskej pedagogike.

Samostatnú šiestu kapitolu nazval autor „Pedagogický systém Jana Amose Komenského“. Zaoberá sa v nej životom a dielom Komenského, jeho významom pre dnešnú dobu, komeniológiou a Komenského odkazom.

V siedmej kapitole sa autor zaoberá buržoáznou pedagogikou v Európe od 17. stor. do druhej polovice 19. storočia. Analyzuje sociálno-politické, filozofické a pedagogické názory J. Locka, pedagogické názory francúzskych materialistov, pedagogický systém J. J. Rousseaua, otázky výchovy a vzdelania za francúzskej buržoáznej revolúcie, pedagogické názory J. H. Pestalozziho, utopických socialistov na začiatku 19. storočia, J. B. Basedova a jeho filantropínium, pedagogický systém J. F. Herbarta, pedagogické názory F. Fröbela a A. Diesterwega.

Ôsma kapitola je venovaná vzniku novodobého verejného ľudového školstva v českých krajoch a na Slovensku. Autor v nej píše o školských reformách v Rakúsku na prelome 18. a 19. storočia, o odraze uhorských školských reforiem na Slovensku, o českých vlasteneckých učiteľoch v období obrodzenia a po ňom, o pedagogickej činnosti a názoroch J. V. Svobodu, o úsilí o školskú reformu v Čechách v revolučných rokoch 1848–49.

V deviatej kapitole sa autor zaoberá školstvom v Čechách a na Slovensku od druhej polovice 19. storočia do r. 1918. (Táto kapitola má v texte na str. 215 nesprávne označenie ako jedenásta.) Veľká pozornosť sa venuje vývinu školy a pedagogických názorov v českých krajinách po r. 1869, herbartizmu a jeho doznievaníu v Čechách, názorom M. Tyrša

a O. Hostinského na výchovu, českej školy na prelome 19. a 20. storočia, pedagogickej teórii v Čechách od konca 19. stor. do r. 1918, ústavom pre mládež vyžadujúcu osobitnú starostlivosť, vzniku buržoázneho detského a mládežníckeho hnutia, začiatkom predškolskej výchovy, názorom na výchovu a vzdelanie v českom robotníckom hnutí a minimálna pozornosť škole na Slovensku do r. 1918. Zo štyridsiatich strán textu necelá jedna strana (254–255) patrí školstvu na Slovensku! Je to vážny nedostatok, lebo školstvo a pedagogika na Slovensku v tomto období urobili značný pokrok vo vývine a zaslúžili si viac starostlivosti.

Desiata kapitola je venovaná vývinu školy a pedagogického myslenia v Rusku od najstarších čias až do Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. V nej sa píše o výchove a vzdelaní od doby Kyjevskej Rusi do prvej polovice 19. storočia, o ruských revolučných demokratoch, o školských reformách 60. rokov 19. storočia v Rusku, o ruskej pedagogike 19. stor., o škole a vzdelaní v Rusku od začiatku 20. stor. do r. 1917.

Krátka jedenásta kapitola sa zaoberá vznikom a začiatkami socialistickej pedagogiky. Autor v nej píše o otázkach osvetty a vzdelania počas Parížskej komúny, o názoroch K. Marxa, F. Engelsa a K. Zetkinovej na výchovu.

Dvanástu kapitolu venoval autor buržoáznej pedagogickej teórii v období imperializmu. Najprv v nej pojednáva o škole v kapitalistických krajinách od konca 19. do začiatku 20. stor. (Francúzsko, Anglicko, USA, Nemecko), potom kriticky analyzuje a hodnotí buržoázne pedagogické teórie v období imperializmu (pragmatickú pedagogiku, pedocentrizmus, experimentálnu a dynamickú pedagogiku) a stručne sa zmieňuje o ďalších buržoázných smeroch v pedagogike (napr. psychoanalytická, individuálne psychologická, sociologická, esencialistická, existencialistická a náboženská pedagogika).

Trinásta kapitola sa venuje vývinu školy a pedagogiky v českých krajoch a na Slovensku od r. 1918 do r. 1945. Docent Štverák sa v nej zaoberá školstvom a výchovou v buržoáznej ČSR, vývinom detských a mládežníckych organizácií a českou pedagogikou v tomto období, ako aj

školsťvom na Slovensku v r. 1918—38 a v období fašistickej okupácie našej republiky (1939—45). Z tridsaťjeden a pol strany tejto kapitoly autor venoval slovenským školským a pedagogickým problémom za I. ČSR len dve strany! Z toho veľkému, ozaj svetoznámemu slovenskému historikovi pedagogiky a zakladateľovi modernej komeniológie Jánovi Kvačalovi iba šesť riadkov!!! (s. 331—332). Z dvoch a pol strany venovaných škole a výchove v čase nacistickej okupácie Československa je slovenskej problematike venovaných spolu 28 riadkov (s. 334—335). Treba len ľutovať, že autor nevenoval v tejto kapitole oveľa väčšiu pozornosť dejinám slovenského školstva a pedagogiky v tomto významnom období, keď naše bratské národy žili v spoločnom štáte Československej republiky, ako aj v čase našej národnej, politickej a sociálnej neslobody. Veď slovenskej historickopedagogickej literatúry k tomuto obdobiu je dosť a autor ju aj uvádza v zozname literatúry.

Vývinu sovietskej školy a pedagogiky venoval autor štrnástu kapitolu. V nej píše o názoroch V. I. Lenina na výchovu a vzdelanie, o základných etapách vo vývine sovietskej školy po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii a o významných sovietskych pedagógoch a školských politikoch (P. P. Blonskij, N. K. Krupská, M. I. Kalinin, A. V. Lunačarskij, A. Š. Makarenko, V. A. Suhomlinskij a J. A. Flerinová).

V poslednej pätnástej kapitole sa autor sústredil na výchovu a školu v socialistickej Československu. V jej prvej časti píše o boji o jednotnú socialistickú školu a v druhej o ďalšom rozvoji československej výchovno-vzdelávacej sústavy. Je prirodzené, že sa mu na dvanástich stranách nepodarilo výstižne zachytiť bohatý, ako na Slovensku hovoríme „búrlivý“ vývin školstva, výchovy a pedagogiky od r. 1945 doteraz, to znamená za tridsaťpäť rokov (predpokladáme, že rukopis posudzovaného diela bol dokončený okolo r. 1980). Ak však obdobiu buržoáznej Československej republiky venoval okolo tridsať strán, aspoň toľko miesta, ak nie viac, si zaslúžila aj história školstva a pedagogiky v ľudovodemokratickom a socialistickom Československu! Odkiaľ sa ju má dozvedieť kandidát učiteľstva, ak

nie z učebnice dejín pedagogiky?

Z kritických poznámok k tejto časti Štverákovkej knihy upozorňujeme, že kniha O. Pavlíka Vývin sovietskeho školstva a pedagogiky vyšla r. 1945 a nie 1950 (s. 359), že prvým dekanom Pedagogickej fakulty SU v Bratislave bol J. Hronec. J. Čečetka a G. Pavlovič neboli dekanmi tejto fakulty (s. 361)! Terajší Výskumný ústav pedagogický v Bratislave sa volal pôvodne Štátny pedagogický ústav. Autor neuvádza, že aj na Slovensku existoval v r. 1954—57 Pedagogický kabinet Slovenskej akadémie vied v Bratislave (predchodca terajšieho Ústavu experimentálnej pedagogiky SAV), v čele ktorého bol akad. O. Pavlík. Na Slovensku vznikol aj Ústredný ústav pre ďalšie vzdelávanie učiteľov a iné pedagogické inštitúcie podobne ako v českých krajinách.

To sú len niektoré pripomienky ku Štverákovým „Stručným dejinám pedagogiky“ z hľadiska slovenského historika pedagogiky. Nezmenili sme sa napr. o tom, že aj v starších obdobiach dejín školstva a pedagogiky sú značné medzery, pokiaľ ide o slovenskú pedagogickú minulosť. Autor nevenuje, resp. venuje len malú pozornosť existencii vysokých škôl na Slovensku (Academia Istropolitana, trnavská univerzita, prešovské kolégium, Banská akadémia v Banskej Štiavnici, ekonomické kolégium v Senci), slovenským stredným školám matičného obdobia, ako aj významným pokrokovým slovenským pedagógom 18. a 19. storočia (napr. S. Tešedík, D. Lehocký, štúrovcí, S. Ormis, I. B. Zoch, K. Salva, J. Zigmundík, V. L. Rizner a i.).

Predpokladáme, že recenzovaná kniha sa bude používať predovšetkým na vysokých školách pripravujúcich učiteľov v Českej socialistickej republike. Preto by sa žiadalo, aby v nej mali primerané zastúpenie svojmu objektívnemu významu aj dejiny slovenského školstva a pedagogiky. Českí učitelia majú poznať nielen svoju pedagogickú minulosť, ale aj pokrokovú pedagogickú minulosť bratského slovenského národa. Prirodzene aj slovenskí učitelia musia poznať vývin pokrokovej českej pedagogiky, najmä tie stránky, ktoré sú blízke vývinu slovenskej pedagogiky.

Napriek týmto poznámkam knihu doc. dr. Vladimíra Štveráka, CSc., „Stručné dě-

jiny pedagogiky“ hodnotíme kladne. Autor ju napísal zo stanoviska marxizmu-leninizmu, s dôkladnou znalosťou dejín svetovej a českej pedagogiky. Vytvoril systematické dielo, ktoré bude dobrou pomocou pre poslucháčov vysokých škôl pripravujúcich učiteľov. Pri jeho štúdiu, nemá však dejín slovenského školstva a pe-

dagogiky, musia záujemci siahnuť ešte po ďalšej literatúre.

Recenzovaná kniha má rozsiahly zoznam použitej literatúry a menný register, čo pomôže čitateľovi pri ďalšom štúdiu a v rýchlejšej orientácii v príručke.

Jozef Mátej

N. A. Chromenkov

SOCIALNO-EKONOMIČESKIJE PROBLEMY OBŠČEGO SREDNEGO OBRAZOVANIIJA V USLOVIJACH RAZVITOGO SOCIALIZMA

Moskva, Pedagogika 1983, 208 s.

Publikace se zabývá aktuálním problémem súčasnosti — zvýšením efektivity vzdelávání, v tomto prípade z hľadiska sociálnych, ekonomických a demografických aspektů. Otázku efektivity autor nevidí ani tak v procentu úspešne absolvovalých jedinců či prijatých na základe konkursních řízení, ale v jejich morálních kvalitách, přesvědčení, vědomostech a osobnostní kultuře. Pozornost věnuje otázkám pracovní výchovy, ekonomické výchovy a profesionální orientace.

Od r. 1980/81 se začalo na školách používat zdokonalených učebních plánů a osnov většiny školních předmětů. Efektivnost všeobecného středního vzdělávání je třeba posuzovat z širších hledisek, a to politického, ekonomického, sociálního a pedagogického. V nových osnovách jsou jasné určeny návyky a dovednosti, které si má žák osvojit, a objem učebního materiálu, který má znát. Byla vypracována i nová kritéria pro hodnocení práce školních kolektivů. K otázce hodnocení úrovně vychovanosti autor uvádí, že tuto úroveň vychovanosti, světového názoru, morálních kvalit a přesvědčení není možné určit pomocí různých druhů hodnocení, ale mohou být objektivně ohodnoceny pouze v samotném životě, v činnostech osobnosti (s. 61).

Druhá a podstatná část práce je věnována problematice pracovního vzdělávání, výchovy a profesionální orientace žáků. Autor vychází ze základního postulátu přeměny práce v základní životní potřebu člověka. Pokud se týká středních všeobecně vzdělávacích škol, zvěštuje se v současné době velmi počet tzv. mezi-

školních učebně výrobních kombinátů (dále UVK), které zajišťují propojení všeobecného vzdělávání s výrobní praxí žáků. Kromě toho existuje systém učebních dílen a cechů na závodech a školní dílny. V r. 1975 bylo těchto UVK 240, nyní (v r. 1982) okolo 2500. Ve školním roce 1980/81 realizovalo již 98 % denních středních všeobecně vzdělávacích škol systém prohloubené pracovní výchovy žáků, a to v zařízeních v zemědělství, průmyslu i dopravy a spojů. Většina žáků získá v některém oboru specializaci. Avšak fakta ukazují, že pouze 20 % absolventů středních škol (z těch, kteří jdou po ukončení školy pracovat rovnou do průmyslu či zemědělství) pracuje v té specializaci, které se na škole „vyučili“. Zřejmě je to tím, že žáci získávají příliš úzkou specializaci a k ní pak nedostatečné znalosti.

Které jsou problémy spjaté s tímto prohloubeným systémem pracovního vzdělávání a výchovy? Jednak neexistuje na všech školách forma výrobní praxe v rámci UVK. V r. 1981 okolo jednoho tisíce středních všeobecně vzdělávacích škol nemělo tuto formu. Na mnohých školách, ale i v UVK je velmi slabá učebně materiální báze. Zařízení jsou stará, opotřebovaná, nevyhovující, časté je špatné zásobování materiálem. Např. podle odborníků soustruhy školního typu zaoštvávají za soustruhy používanými v praxi okolo 50 let. Kromě toho jejich počet je velmi omezen. Často chybějí nezbytné doplňující a pomocné nástroje a nářadí. To též vede k tomu, že mnozí absolventi nechtějí pracovat ve své specializaci. Přesto však se ukazuje, že systém pro-

hloubené pracovní výchovy formou meziškolních učeně výrobních kombinátů je mnohem efektivnější nežli prostřednictvím učeněbích dílen a učeněbích cechů na závodech či školních dílen. K podchycení zájmů žáků a jejich profesionální orientace může žák v prvním roce UVK měnit druh pracovní přípravy. Největší efekt pak přináší sjednocení s výrobní praxí např. během letního období, v době prázdninových brigád.

Jedním z dalších problémů je otázka propojení a návaznosti systémů všeobecně vzdělávací a profesionální přípravy žáků, které ještě donedávna byly odděleny, a i dnes lze ještě vidět následky tohoto rozdělení.

Jedním z řešení tohoto problému bylo od r. 1969 zřizování středních odborných (profesionálně technických) učilišť. Jejich počet za posledních 10 let (1970—1980) stoupl osmkrát a počet žáků v nich dvanáctkrát (nyní 2 168 000 žáků). Většina těchto žáků pracuje v oboru a pouze 10 % mění svoji specializaci. Jiným příkladem řešení zmíněného problému sjednocování všeobecného profesionálního vzdělání je organizace technických učilišť, která poskytují mládeži odborné vzdělání na základě střední všeobecně vzdělávací školy. Technická učiliště jsou základní formou profesionální přípravy absolventů 10. ročníku všeobecně vzdělávacích škol, kteří jdou do praxe. Tyto dvě formy pomáhají vytvářet podmínky pro přechod k všeobecnému střednímu odbornému vzdělání mládeže, která odchází do sféry výroby. Kromě toho existují odborná (profesionálně technická) učiliště.

Velmi dobře je řešena otázka propojení odborného a všeobecného vzdělání právě v UVK. S tím souvisí i velký problém orientace žáků po absolvování 8. ročníku, jejich plánovitého rozdělení a řízení dalšího postupu s ohledem na podmínky jednotlivých oblastí SSSR.

Autor uvádí názor, že hlavní role v přechodu k všeobecnému střednímu vzdělání náleží všeobecně vzdělávací škole (s. 88). Podle získaných faktů se ukazuje, že náklady na získání středního vzdělání na středních odborných učilištích jsou třiapůlkrát větší než ve všeobecně vzdělávací škole. Účelnějším se oproti středním odborným učilištím jeví rozvoj technických učilišť a středních odborných škol na bázi

středního vzdělání, které žáci získali na všeobecně vzdělávací škole. Příprava na těchto typech by byla velmi krátká (okolo jednoho roku; odborníci hovoří o tom, že v některých případech stačí půlroční příprava).

S tím vším souvisejí složité problémy přípravy pedagogických kádrů jednak pro systém odborné přípravy a jednak pro systém pracovní výchovy na střední škole, kde především je málo kvalifikovaných učitelů.

V další části své práce analyzuje autor ekonomickou výchovu jako poměrně nový jev v systému komunistické výchovy. Ekonomické vzdělávání a výchova má sehrát důležitou roli při formování potřeb a zájmů žáků a jejich propojení s potřebami socialistické společnosti. Byly vydány pomůcky pro systém ekonomické výchovy. NII z obecných problémů výchovy rozpracoval osnovy ekonomické výchovy žáků, která se uskutečňuje v rámci výchovně vzdělávacího procesu prostřednictvím jak všeobecně vzdělávacích předmětů (např. hospodářského zeměpisu, občanské nauky, dějepisu atd.), tak prostřednictvím volitelných předmětů, kursů, v mimoškolní práci, v rámci systému pracovní výchovy. Tuto problematiku studují i budoucí pedagogové, existuje i dílčí metodika ekonomické výchovy. Pokud se týká praxe, existuje na mnoha školách hnutí žáků, jehož cílem je úspornost a hospodárnost v práci a životě školy i žáků.

Zvyšování vzdělanostní úrovně má i své demografické aspekty. Např. se snižuje počet dětí v rodině až na jedno či dokonce žádné, a to zejména ve městech. V 70. letech bylo v Moskvě těchto rodin 67 %, rodin s dvěma dětmi okolo 30 % a s třemi a více dětmi méně než 3 %. Samozřejmě se zvyšuje i sklon k reprodukci tohoto typu rodiny. Psychologické, a tím i pedagogické důsledky tohoto jevu jsou nasnadě.

Jinou otázkou je např. vliv rozvodovosti na výchovu a vzdělání dětí. Počet rozvodů rapidně stoupá a dětí takto postižených je okolo 600 000. O to větší péči věnuje stát rozvoji sociálního zabezpečení rodiny a zejména matek, rozvoji pedagogických předškolních zařízení. Chybí jim se přípravné třídy všeobecně vzdělávacích škol pro šestileté děti a předpoklady pro postupné zavedení povinné školní do-

cházký od šesti let. Nově se koncipuje systém výchovy k rodičovství. Následují statistické údaje týkající se materiálního zajištění všeobecného vzdělání.

Třetí část knihy se týká přípravy učitelských kádrů, zdokonalování tohoto systému a zajištění učitelů v praxi. Opět obsa-

huje množství zajímavých statistických údajů a postřehů.

Celkově jde o zajímavou publikaci informativní a podnětnou svými údaji a lze ji doporučit nejen pedagogickým pracovníkům v oblasti teorie, ale i praxe.

Petr Cenkli

JAHRBUCH FÜR ERZIEHUNGS- UND SCHULGECHICHTE 1982

Pravidelně každoročně vydávané periodikum Akademie pedagogických věd NDR v Berlíně je v posledním obsažném svazku (22—1982, 250 s.) uvedeno statí K. H. Günthera a H. Königa o významu díla F. Fröbela pro dobu vzniku i pro dnešní socialistickou pedagogiku.

Českého čtenáře sborníku zaujme především studie (B. Ebert) o společenské funkci pedagogického systému J. F. Herbart a, která po studii F. Hofmanna a J. Kyráška ve svazku Z dějin pedagogiky ještě průkazněji ukazuje na rozdíl mezi Herbartem a herbartismem a nově hodnotí některé části rozsáhlého odkazu tohoto klasika buržoazní pedagogiky 1. pol. 19. stol. Herbart staví svůj systém pedagogiky na principu vzdělavatelnosti každého člověka a již tím se řadí k pokrokovým demokratickým pedagogům buržoazní éry, a to po boku Komenského a Pestalozziho. Odtud vychází Herbartova teorie vzdělání, která je v rozporu se školskou politikou feudálně absolutistického Pruska. Jestliže Herbartovo pojetí zájmu z hlediska psychologického a pedagogického je spojováno s utvářením samostatného myšlení a jednání dítěte, mládeže a člověka vůbec, je touto cestou spolu s utvářením silného charakteru položen důraz na kategorii pedagogiky, jež má teleologický dosah. Herbartovy formální stupně mohou být pokládány za vědecký základ jeho didaktiky, jejíž podstatné rysy mají platnost i v podmínkách socialistické školy. Také vztah učitel — žák, jak jej chápe původní Herbartova pedagogika a ne její interpretace v 2. pol. 19. stol., může být dodnes cenným vodítkem pro učitele socialistické školy.

V NDR je věnována značná pozornost odkazu polského lékaře a pedagoga J. Korczaka. Pojednání ve sborníku

(G. Schulze) poukazuje na antifašistický a antirasistický základ této pedagogiky a na její internacionální význam, zabývá se dialektickým vztahem kolektivní a individuální výchovy a výchovy vůle. Korczakovo dílo by mělo najít uplatnění i dnes, a to po boku pedagogiky A. S. Makarenka a jako příklad spojení teorie s praxí ve zvláště obtížných podmínkách.

Pojednání o materiálech pro studium sovětské školské politiky v německém revolučním dělnickém hnutí v letech 1925 až 1933 (G. Geisler) se zabývá organizátorskou a metodickou činností mladých spartakovců (JSB, Jung-Spartakus-Bund) a kontakty marxistických pedagogických pracovních skupin v Berlíně a v Moskvě. Další studie (H. Dierke) je věnována vzniku, struktuře a úloze říšského ministerstva pro vědu, výchovu a lidové vzdělání za fašistického Německa po r. 1933. Velmi zajímavá studie (G. Arnhardt) o bývalé středověké klášterní škole (Schulpforte), která je dnes internární střední školou, velmi názorně ukazuje vývoj humanitního vzdělání od 15. stol. přes novohumanismus a fašistický přerýv této tradice až k budování socialistického školství v prvním německém státě dělníků, rolníků a inteligence. Na tuto studii navazuje studie (K.-H. Günther) o vývoji vyššího stupně všeobecně vzdělávacího školství (Oberschule) v NDR v letech 1970—1978.

G. Uhlig přeložil a komentuje velice poučnou studii T. Pavlova o pedagogickém anarchismu z r. 1922. Bulharský marxistický vědec se v ní zabývá pedagogikou 20. stol., jejími předchůdci v podobě Jasně Poljany L. N. Tolstého a publikace Století dítěte E. Keyové z r.

1900 kritikou „volné výchovy“ v marxistické pedagogice. Studie T. Pavlova v hodnocení G. Uhliga náleží k raným marxistickým interpretacím imperialistické pedagogiky a dodnes má význam jako příklad diferencovaného přístupu k této složité problematice. Domníváme se, že by podstatné části Pavlovovy studie (popřípadě studie jako celek) měly být přístupné českému a slovenskému čtenáři.

Ch. Uhligová podává zprávu o teoretické a metodologické problematice diferencovaného přístupu k pozdní buržoazní reformní pedagogice. Jde o materiály vědecké konference na Vysoké škole pedagogické v Lipsku, konané 29. a 30. ledna

1981 na základě několikaleté vědecké činnosti skupiny pedagogů a historiků pedagogiky. G. Hohendorf označil za hlavní kritérium diferenciacce mezi jednotlivými proudy reformní pedagogiky názory významných představitelů marxistické pedagogiky před r. 1917 a po VŘSR na tyto proudy i na jejich představitele. G. Uhlig poukázal na skutečnost, že buržoazní pojetí socialismu a reformní pedagogika mají řadu stejných rysů politického i obecně pedagogického rázu. Konference se v dalším zabývala rezidui reformní pedagogiky ve vývoji školství a pedagogiky v NDR.

Josef CACH